

Major
dr Ejub KUČUK

ORGANIZACIJA SAVEZA KOMUNISTA U JNA I NAUČNOISTRAŽIVAČKI RAD

Sredinom maja o. g. održano je dvodnevno savetovanje o ideološko-političkom radu i marksističkom vaspitanju u JNA. Za savetovanje je bilo pripremljeno više saopštenja, u kojima su sumirani dosadašnji rezultati i analizirana iskustva stečena u idejnoj borbi komunista i ostalih pripadnika Armije na jačanju jedinstva oružanih snaga i sprovođenju Ustava SFRJ i odluka Desetog kongresa SKJ. S tim u vezi razmatrani su i zadaci za naredni period.

Jedna od osnovnih karakteristika savetovanja bio je veoma širok raspon pokrenutih tema. Neke od njih imaju i širi teorijski značaj, posebno sa stanovišta dalje razrade koncepcije i doktrine ONO i razvoja naučne misli u celini. S obzirom na ta i mnoga druga obeležja (obimnost priprema, krug učesnika, angažovanost komandi i političkih organa i dr.), savetovanje je prevazišlo uobičajene, rutinske okvire, pa će i njegovi rezultati imati dugotrajnije i šire efekte.

Ocenjujući značaj i tematiku savetovanja sa stanovišta razvoja vojne nauke i teorije, posebno u sadašnjem trenutku realizacije koncepcije ONO — Redakcija »Vojnog dela« je odlučila da ga obeleži na taj način što će objavljivati pojedine integralne tekstove. Ovom prilikom je to tekst majora dr Ejuba KUČUKA.

TEORIJSKO-METODOLOŠKI ASPEKTI IDEJNOSTI DRUŠTVENIH ISTRAŽIVANJA

Odnos jugoslovenskih komunista prema naučnoj delatnosti proističe iz klasne prirode i društvene uloge SKJ, koji neprestano ostvaruje sintezu konkretnih i istorijskih interesa i ciljeva radničke klase i iskustava koja ona stiče u borbi za socijalizam sa dostignućima

nauke i marksističke društvene misli. Bez takvog odnosa prema nauci socijalističke snage ne bi bile u stanju da sve više razvijaju društvene odnose u kojima se ostvaruje oslobađanje rada, niti pak da organizuju odbranu tekovina socijalističkog samoupravnog društvenog preobražaja u svim njihovim manifestacijama. Stoga naučna delatnost za SKJ nije neko periferno pitanje društvenog života, već naprotiv »jedno od stratezijskih pitanja ukupnog razvoja našeg društva i daljeg razvoja socijalističkog samoupravljanja«. ¹

U svojoj društveno-političkoj aktivnosti SKJ se neprestano oslanjao na progresivno naučno stvaralaštvo, koristeći ga u izgradnji i realizaciji originalne koncepcije i strategije socijalističke revolucije. S druge strane, Savez komunista Jugoslavije je i sam razvijao naučno stvaralaštvo i borio se za što povoljnije uslove kreativne naučne delatnosti. Stoga se s pravom može reći da su velike tekovine na polju društvenih nauka u našoj zemlji, koje su nas iz kulturne provincije sveta uvele u centre svetske nauke, nastale u okviru Saveza komunista i u uslovima slobode naučnog stvaralaštva koje je on sve potpunije razvijao.

Međutim, SKJ se u dosadašnjoj praksi izgradnje socijalizma sukobljavao sa različitim jednostranim shvatanjima društvene uloge nauke, pa čak i njenim zloupotrebama. A upravo iz organske povezanosti nauke i prakse revolucionarnih socijalističkih snaga u izgradnji društva, s jedne strane, i mogućnosti da se rezultati nauke upotrebe protiv interesa tih snaga, s druge strane — proističe potreba stalne borbe Saveza komunista za marksističku teorijsku i metodološku orijentaciju društvenih nauka i naučnoistraživačkog rada. U ovom slučaju nije reč o potrebi arbitriranja organa i foruma SKJ u oceni naučnosti ili nenaučnosti rezultata naučnoistraživačkog rada, niti pak o ograničavanju slobode nauke, već, naprotiv, o stvaranju što povoljnijih uslova za istinsku naučnu delatnost. Osnovni smisao aktuelnog nastojanja SKJ jeste da nauka postane jedan od bitnih činilaca oslobađanja radničke klase, svestranog razvijanja stvaralačkih mogućnosti čoveka i bržeg razvoja proizvodnih snaga. Iz njega proističe odlučna rešenost jugoslovenskih komunista da se onemoguću zarobljavanje nauke u krute i uske okvire buržoaske i dogmatsko-konzervativne ideologije.

¹ Rezolucija X kongresa SKJ »Zadaci SKJ u razvoju nauke«, Deseti kongres SKJ (dokumenti), Beograd, Komunist 1974. god, str. 331.

»Vladajuće misli nisu ništa drugo do idealni izraz vladajućih materijalnih odnosa, tj. u obliku misli izraženi vladajući materijani odnosi dakle, idealni izraz odnosa, koji baš jednu klasu čine vladajućom, dakle, misli njene vladavine. Individuumi, koji sačinjavaju vladajuću klasu, imaju između ostaloga svijest i stoga misle; ukoliko oni, dakle, vladaju kao klasa i određuju cijeli opseg jedne historijske epohe, razumije se po sebi, da oni to čine u svim njenim dimenzijama, dakle, između ostalog vladaju i kao mislioci, kao proizvođači misli, upravljaju proizvodnjom i raspodjelom misli svoga vremena; da su, dakle, njihove misli vladajuće misli epohe«.

Postojanje revolucionarne misli u određenoj epohi pretpostavlja već postojanje jedne revolucionarne klase«.

Marks i Engels

Nauka je vrsta ljudske delatnosti koja teži sve potpunijem saznanju istine o društvu, čoveku i svetu u kome on živi. Ona se, upravo, tom svojom težnjom za što istinitijim saznanjem razlikuje od drugih oblika odnosa čoveka prema predmetnom svetu. Ona stoga nije, i ne može biti, po svojoj suštini i svojim mogućnostima oblik ideologije. Klasici marksizma su vrlo često isticali, i to svojim naučnim opusom dokazali, ovu bitno saznavnu prirodu nauke. Marks, u poznatoj kritici Maltusa, vrlo pogrdno govori o onim ljudima koji u nauku unose njoj tuđe interese i težnje, tj. one interese koji ne proizlaze iz nauke same, već iz nekih drugih vannaučnih izvora. Pa ipak, marksizam nije nikada bio blizak konceptu vrednosno neutralne nauke. Naprotiv, on je njegova sušta suprotnost. U klasno diferenciranom društvu, naime, u uslovima postojanja različitih i suprotstavljenih interesa i shvatanja o postojećem društvu, društvene nauke nisu klasno neutralne, već su u teorijskom i metodološkom smislu određene interesima suprotstavljenih klasnih grupacija. Geneza velikih teorijskih orijentacija u toku razvitka ljudskog društva bila je prevashodno uzrokovana tim diferenciranjem. Funkcionalizam u svim svojim varijantama, s jedne strane, i marksizam, s druge strane, izražavaju tu socijalno-klasnu determinaciju i socijalnu funkciju društvenih teorija naše epohe.

Mada bi bilo suviše pojednostavljeno kada bi se tvrdilo da je ova socijalno-klasna usmerenost teorije dovoljna za ocenu vrednosti nekog konkretnog naučnog saznanja, ipak je ona presudna u podsticaj

nju ili pak ograničavanju saznanjog naučnog procesa društvenih pojava. S tim u vezi marksizam se suštinski razlikuje od svih drugih teorijskih orijentacija u modernoj nauci. Njegova geneza je značila revoluciju u načinu mišljenja i istraživanja. Za njega je nauka *revolucionarna preobražavajuća snaga, tj. kritika postojećeg stanja društva* (nekritički nihilizam) *i teorijsko oruđe izgradnje besklasnog društva*. A ona to može postati samo ako joj je jedini cilj sve potpunije saznanje stvarnosti, ukoliko se nepristrasnije predaje traženju istine o postojećem društvu i snagama, i načinima njegovog preobražaja u društvo koje više odgovara ljudskim potrebama i mogućnostima. Stoga je osnovni kriterijum naučnosti i nenaučnosti nekog saznanja stepen u kome ono može postati idejni sadržaj društvene prakse radničke klase, koja je u najvećoj objektivno mogućoj meri usmerena na izgradnju komunističkog društva. Jer, radnička klasa je po svom objektivnom društvenom položaju i svojoj istorijskoj ulozi životno zainteresovana za što potpunija i istinitija saznanja o postojećem društvu, kao pretpostavci svoga revolucionarnog delovanja. Otuda proističe njen interes i njena borba da sve društvene nauke budu fundirane na marksističkoj teoriji, na osnovu koje i pomoću koje se stiču najistinitija saznanja o čoveku i društvu. Takvu svoju prirodu marksizam je nesumnjivo potvrdio u otkrivanju strukturalno-dinamičkih zakonitosti klasnog društva i snaga njegovog transformisanja u zajednicu slobodnih ljudi. S druge strane, marksizam, odnosno društvene nauke na njemu utemeljene, ima i ideološku funkciju, jer služi radničkoj klasi kao teorijsko oružje u izgradnji komunističkog društva. Zbog toga za radničku klasu, borba za idejnost u društvenim naukama znači borbu za njihovo utemeljenje na marksističkoj teoriji i metodi. Zato SKJ ističe da su »osnovno merilo vrednovanja društvene progresivnosti istraživačkog rada njegovi rezultati koji doprinose opštem društvenom napretku i ostvarivanju istorijskih interesa radničke klase«.²

Međutim, u savremenom društvu postoje i druge težnje čiji je cilj da društvene nauke budu utemeljene na drugim, marksizmu suprotstavljenim teorijskim orijentacijama. U suštini, one su teorijski izraz onih socijalnih snaga koje teže da očuvaju i učvrste svoje privilegovane pozicije u postojećoj strukturi društva, bilo da se radi o buržoaziji, birokratiji ili tehnokratiji. Svim tim snagama, koje polaze od različitih pozicija, marksizam je tuđ. On je nespojiv sa interesima i težnjama buržoazije od samog njegovog nastanka. Birokratima ne odgovara, jer on inicira i usmerava akciju radničke klase koja ograničava slobodno delovanje države u oblikovanju društva i rukovođe-

² Ibidem, str. 334.

nju njegovim kretanjem prema ciljevima koje joj oni postavljaju. Tehnokratima je »nerazumljiva« suština marksizma, jer im ona »komplikuje« organizovanje tehnički »racionalnog« društva. Svima njima, dakle, više odgovara funkcionalizam (u njegovim različitim varijantama), koji je u svojoj suštini suprotnost revolucionarnom marksizmu. Otuda nastojanje da se od tih socijalnih snaga marksizam dogmatizira, da se proglasi prevaziđenim, da mu se pridaju isključivo ideološka obeležja i da se razvijaju teze o etički — neutralnoj nauci. Objektivni njegov rezultat nije odbrana »pravog marksizma« niti pak dezideologizacija nauke, već žilava borba da saznanja do kojih se dolazi pomoću funkcionalističko-pozitivističke i dogmatsko-konzervativne usmerenosti društvenih nauka posluže kao idejni sadržaj društvene prakse svih onih snaga koje teže da onemoguće radničkoj klasi uspešnu borbu u procesu oslobađanja rada.

Ta borba se izražava na dva međusobno povezana načina. Određena teorijska orijentacija, naime, favorizuje istraživanje jednih, a zapostavlja istraživanje drugih socijalnih pojava. Konkretnije: ona usmerava naučni rad na sticanje onih saznanja koja su vrlo značajna za održavanje opštih uslova funkcionisanja vladajućim društvenim grupacijama odgovarajućeg socijalnog poretka; istovremeno, ona izbegava da usmeri naučni rad na sticanje onih saznanja koja mogu da štete stabilnosti i postojanju određenog sistema ekonomskih i političkih odnosa. Drugim rečima, vladajuće socijalne snage, čija je određena teorijska orijentacija idejni izraz, prenose svoje težnje i interese u nauku. Pa ipak, ovo je samo jedna strana, jedan aspekt socijalno-klasne determinacije naučnog rada. Naime, klasni interes se ne ispoljava samo u njegovoj predmetnoj usmerenosti, ne samo u tome šta će se istraživati, već i kako će se istraživati, tj. kojim će se metodama ostvarivati prikupljanje relevantnih obaveštenja o pojavama koje se istražuju, a posebno koja metoda naučne eksplikacije će biti upotrebljena u istraživanjima. Na taj način se utiče na postizanje takvog objašnjenja pojava (predmeta istraživanja) koje je prihvatljivo za određene klasne ili kvaziklasne grupacije.

Teorija koja propoveda beskonfliktni karakter socijalističkog društva, na primer, postojanje njegovih prijateljskih klasâ i apsolutni sklad proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa (staljinistički funkcionalizam), izbegava istraživanja onih društvenih pojava čije bi saznanje nedvosmisleno ukazivalo na nužnost destrukcije birokratsko-etatističkog socijalizma i potrebu izgradnje socijalističkih samoupravnih odnosa u svim sferama globalnog društva. Njeni protagonisti obično proglašavaju jeretičkim svako saznanje koje pokušava da ukaže na nepostojanje apsolutnog identiteta interesa socijalističke države i

radničke klase. Oni, ne samo što ne mogu da shvate da je socijalizmu imanentno podružtvljavanje odbrambenih poslova, već isključivu monopolizaciju vojne delatnosti od socijalističke države i postojanje superdržavnih hijerarhijski struktuiranih vojnih organizacija socijalističkih zemalja smatraju obeležjem razvijenog socijalizma, sredstvom borbe protiv militarizma³ i garantijom »bezbednosti svetskog socijalizma« gde god je on »ugrožen«. ⁴ Ta teorija, odnosno snage čiji je ona idejni izraz, favorizuje ona istraživanja koja daju saznanja o apsolutnoj harmoniji etatističkog socijalizma koju stvara i održava partijsko-državna birokratija.

Ili, buržoaski usmerena nauka ne istražuje klasnu strukturu kapitalističkog društva i njemu imanentne klasne antagonizme, niti pak zakonitosti prelaska iz klasne u besklasnu civilizaciju. Jer, takva saznanja bi bila u funkciji prevazilaženja, a ne održavanja i stabilizacije eksploatatorskog kapitalističkog društva. Ona je, na primer, posvetila znatnu pažnju istraživanju raznovrsnih aspekata vojnog organizovanja buržoaskog društva. Međutim, u rezultatima tih istraživanja uopšte se ne govori o presudnoj klasnoj uslovljenosti vojne organizacije kapitalističke države, o tome da je ona struktuirana na način koji obezbeđuje da se klasnoheterogena vojna organizacija što efikasnije upotrebi u interesu održavanja opštih uslova funkcionisanja određenog klasnog poretka, odnosno odbrane interesa i aspiracija jedne klase. O vojnoj organizaciji kapitalističke države se govori kao o opštenacionalnom fenomenu, čija je funkcija zaštita »slobodnog sveta« od »zala komunizma«. Njeno socijalno ustrojstvo se stoga objašnjava isključivo tehničko-tehnološkim imperativima vojne delatnosti,⁵ a nauka se koristi za što potpuniju idejno-političku indoktrinaciju ljudstva da prihvati takvu organizaciju i ciljeve koje ona ima unutar jednog društva u međunarodnim odnosima.

Ovakva teorijska orijentacija (bilo buržoaska ili dogmatsko-konzervativna) implicira odgovarajuću metodu naučne eksplikacije i njome uslovljen način upotrebe posebnih metoda i tehnika istraživanja.

Metodologija naučnog rada u domenu buržoaski orijentisane nauke, na primer, dovodi do toga da je ona, manje ili više, parcijalna, usmerena na izolovano proučavanje pojedinih aspekata društvenih

³ A. F. Zaljetnij: »Militarizacija Federalne Republike Nemačke«, Izdavački zavod »Nauka«, Moskva 1969. godine (na ruskom), str. 400—415, 452.

⁴ General Kučera, cit. prema »Politika« br. 22487 od 14. maja 1976.

⁵ Foot M. R. D.: »Men in Uniform — Military Manpower in Modern Industrial Societies«, New York-London, 1961. p. 32.

M. Janowitz in collaboration with Lt. col. Roger Little: »Sociology and the Military Establishment«, New York 1965, p. 20, 23, 24, 29, 43.

J. N. Wolfe and John Erickson (ed): »The Armed Services and Society: Alienation, Management and Integration«, Edinburg Univ. Press 1970, p. 26—27.

procesa, pojedinih institucija i pojava posmatranih obično izvan celine kojoj pripadaju. Njoj nedostaje konzistentna opšta teorijska koncepcija koja bi omogućila da se pojedine društvene pojave sagledaju u realnoj perspektivi u odnosu na celinu društva u kome postoje. Ona je, takođe, lišena sposobnosti dublje naučne spoznaje ne samo onog što jeste, nego i onoga što nastaje. Pozitivistički način primene tehničkih metoda u istraživanjima društvenih pojava, koji je nemoćan instrument sagledavanja društveno-istorijskih situacija u njihovom totalitetu i širem kontekstu društvenog razvoja, je bitna karakteristika naučne delatnosti koja polazi (svesno ili nesvesno) od društvenih pozicija buržoazije. Istorija buržoaske ideologije, pisao je Đerđ Lukač, od najranijih etapa njene evolucije — podsetimo se na Sismondijevu kritiku klasične ekonomije, na nemačku kritiku prirodnog prava, na mladog Karlajla, itd. — nije ništa drugo do teška borba da se ne sagleda prava suština društva koje je ona stvorila, da se ne stekne realna svest o njenom klasnom položaju.⁶

S druge strane, bitno metodološko obeležje staljinistički dogmatizovane nauke je nastojanje da se iz maksimalno uprošćenog istorijskog materijalizma, kao teorije i metode, prostom dedukcijom dokaže ispravnost svakog političkog poteza državno-partijske birokratije i na taj način stečena saznanja proglase pravim marksizmom. Tako se i »naučno« dokazuje nužnost monopola birokratije u raspolaganju viškom rada i upravljanju opštim društvenim poslovima.

Prema tome, teorijsko-metodološka usmerenost nauke nije nika-ko neko klasno-politički neutralno pitanje. Doduše, veza između težnji i interesa različitih klasnih ili kvaziklasnih grupacija, s jedne strane, i te usmerenosti s druge strane, nije uvek eksplicitno izražena, ali je dublja analiza uvek može pouzdano otkriti. Ona je, naime, zakonita pojava klasno diferenciranog društva naše epohe, mada se isključivo njom ne može objasniti vrednost nekog konkretnog naučnog ostvarenja. U tom kontekstu je borba za marksističku teorijsko-metodološku usmerenost društvenih nauka *sastavni deo klasne borbe radničke klase* protiv svih onih socijalnih snaga koje sprečavaju da ona postane dominantan društveni činilac u usmeravanju društva na osnovama socijalističkog samoupravljanja — buržoazije, birokratije i tehnokratije. Zbog toga se SKJ bori da marksizam kao celovita i konzistentna naučna i revolucionarna teorija, a ne u njegovim segmentiranim ekonomističkim, sociološkim, politikološkim i filozofsko-antropološkim derivatima, bude teorijsko-metodološka osnova svih društvenih nauka. Zato se komunisti moraju, u skladu sa odlukama X kongresa SKJ, uporno i odlučno suprotstavljati nekritičnom pri-

⁶ G. Lukacs: »Historire et Conscience de classe«, Paris 1960, p. 91.

vatanju teorijsko-metodoloških uzora i preuzimanju teorijskih konceptata buržoaske i dogmatske orijentacije. Takva aktivnost SK obezbeđuje i razvija sve povoljnije uslove za slobodu naučnog stvaralaštva, podstiče smela traženja koja polaze od marksizma i socijalističkog samoupravnog opredeljenja, inspiriše produbljena i kritična naučna istraživanja i razmatranja suštinskih problema društvenog razvoja bez predrasuda i apologetike; pokreće i ohrabruje principijelne rasprave o spornim pitanjima radi raščišćavanja i ujedinjavanja pogleda, ostvarivanja idejne sinteze i pronalaženja što boljih rešenja.⁷

SOCIJALISTIČKA IDEJNA USMERENOST NAUČNOG RADA U JNA

Egzistencija, socijalna organizacija i društvena uloga JNA, izraz su vitalnih interesa radničke klase i svih naroda i narodnosti naše socijalisitičke zajednice u zaštiti suvereniteta, teritorijalne celokupnosti i ustavnog uređenja SFRJ. Ovo njeno suštinsko obeležje opredeljuje i karakter idejne usmerenosti naučnoistraživačkog rada. Međutim, ne bi se smelo zaključiti da se u ovom slučaju radi o nekoj automatskoj socijalno-klasnoj determinaciji. Naprotiv, klasna priroda i društvena uloga JNA, uzeti sami za sebe, stvaraju samo realne mogućnosti za njima primjerenu idejnu orijentaciju naučne delatnosti. Da li će se i u kojem stepenu, ta mogućnost preobraziti u stvarnost, zavisi od aktivnosti mnogih subjekata (naučnih radnika, komandi, uprava, itd.), a pre svega od aktivnosti Saveza komunista u usklađivanju predmetne usmerenosti i metodološke orijentacije naučnog rada sa imperativima koji proističu iz klasne prirode, društvene uloge i zadataka JNA.

Osnovno merilo socijalističke idejne usmerenosti naučnoistraživačkog rada u JNA jeste stepen u kome je on *usmeren na sticanje onih naučnih saznanja koja su bitna za dalju borbenu izgradnju i produbljavanje revolucionarnog karaktera JNA* kao oružane sile radničke klase i svih naroda i narodnosti socijalističke Jugoslavije. Pa ipak, predmetna usmerenost naučnog rada nije jedini indikator njegove idejnosti. Jer, postoji mogućnost da program naučne aktivnosti bude odlično tematski komponovan, a da se u toku njegove realizacije naučni radnici u dovoljnoj meri ne koriste marksističkim metodom. U tom slučaju dolazi se do saznanja koja imaju malu naučnu vrednost i koja kao takva ne mogu biti idejni sadržaj praktične aktivnosti pripadnika armije u daljoj borbenoj izgradnji i jačanju revolucionarnog karaktera jedinica, komandi i ustanova. Zato je marksistička metodološka orijentacija naučnog rada drugi bitan indikator njegove socijalističke idejne usmerenosti.

⁷ Rezolucija X kongresa SKJ, ibidem, str. 336.

Osnovno obeležje predmetne usmerenosti dosadašnjeg naučno-istraživačkog i teorijskog rada u domenu društvenih nauka ispoljava se u njegovoj orijentaciji na dalje razvijanje i realizaciju koncepcije i doktrine opštenarodne odbrane. Ta orijentacija je inicirala mnoštvo istraživanja vojno-strategijske, politikološke, sociološke, pedagoške, psihološke, ekonomske i istorijske prirode. Ona su rezultirala u novim saznanjima o vojnom organizovanju savremenog društva (posebno socijalističkog samoupravnog društva), socijalno-klasnim determinantama i obeležjima savremenih ratova, o drugom svetskom ratu, NOR-u i karakteristikama njegove ratne veštine. Oblikovana je, u skladu sa dosadašnjim saznanjima, naša originalna strategija oružane borbe. Došlo se je do vrednih naučnih saznanja o političkoj edukaciji vojnika i starešina, metodologiji praćenja i ocenjivanja moralno-političkog stanja u JNA, stanju političkog kadra u JNA, primeni podsticajnih mera, socijalnom prilagođavanju vojnika, pitomaca i mladih starešina uslovima života i rada trupe; zatim o pojavama nacionalizma, liberalizma, birokratizma i tehnokratizma u armijskoj sredini, kulturnim potrebama JNA, moralnom faktoru i psihološko-propagandnim dejstvima u Vijetnamu i ratovima na Bliskom istoku. Pored toga, naučno je zasnovan proces klasifikacije i selekcije regruta za potrebe JNA.⁸

Ovi značajni rezultati (od kojih su navedeni samo najvažniji) nastajali su u prilično složenim objektivnim uslovima. S jedne strane, naučni radnici su bili orijentisani na istraživanje i teorijsko razmatranje raznovrsnih aspekata jednog istorijski novog oblaka vojnog organizovanja društva kao što je naš, u čemu nisu mogli imati prethodne uzore. S druge strane, zbog odsustva sistematskije politike uzdizanja naučnog kadra u JNA, on je bio malobrojan u odnosu na potrebe i zahteve koji su se postavljali pred nauku i naučne radnike. Takvo se stanje nepovoljno odrazilo na kvalitet naučnog rada i na njegovu predmetnu usmerenost.

Neke značajne sfere vojne delatnosti, naime, nisu u odgovarajućoj meri, bile prisutne u programima naučnog rada. To se posebno odnosi na istraživanje savremenog rata, vojne obuke u trupi, na neke značajne i aktuelne probleme vojnog vaspitanja, zatim na izučavanja

⁸ Značajne rezultate u domenu naučnoistraživačkog rada dale su ustanove SSNO, komande armija, vojne škole, Vojna enciklopedija, Vojnoistorijski institut JNA, Visoka vojno-politička škola JNA, Centar za studije i istraživanja PU SSNO, Centar za klasifikaciju i selekciju ljudstva za potrebe JNA i mnogobrojni pojedinci.

borbenog morala i političko-propagandnog rada u NOR-u, morala nekih stranih armija, a i na određena pitanja u vezi sa kadrovskom i pravnom problematikom u JNA.⁹

Vrlo ozbiljan korak u pravcu prevazilaženja ovih nedostataka učinjen je u toku koncipiranja nove programske orijentacije naučno-istraživačkog rada u JNA.¹⁰

S obzirom na tu činjenicu, može se postaviti pitanje: da li predmetna usmerenost naučnog rada, izražena u novoj orijentaciji, omogućava sticanje novih naučnih saznanja koja mogu biti idejni sadržaj akcije organizacije Saveza komunista i svih pripadnika JNA u daljoj borbenoj izgradnji i produbljavanju revolucionarnog narodnog karaktera naše armije? Mada, planovi i programi naučnog rada nisu definitivno oblikovani, programska orijentacija daje dovoljno empirijskog materijala za davanje odgovora na to pitanje. Stoga je vrlo korisno da se, radi ocene njene idejnosti, dođe do saznanja o stepenu usklađenosti njenih sadržaja sa zahtevima koje je X kongres SKJ postavio naučnoj delatnosti u našoj zemlji.

Polazeći od odluka i stavova X kongresa SKJ o ulozi i zadacima nauke u razvoju socijalističkog samoupravljanja i opštedruštvenom razvoju, može se dedukovati nekoliko međusobno povezanih grupacija istraživačkih zadataka društvenih nauka i ratne veštine. Ti zadaci, odnosno istraživanja koja proističu iz kongresnih odluka i stavova, bili bi ovi:

— istraživanja koja će biti usmerena na izučavanje determinanti, socijalnih i tehničko-tehnoloških obeležja savremenog rata i oružane borbe u njegovom sklopu, posebno NOR-a i ONOR-a i razvijanje teorije i prakse vojnog organizovanja jugoslovenskog socijalističkog samoupravnog društva;

— istraživanja koja obezbeđuju neprestano osavremenjavanje vojnog tehničko-tehnološkog procesa, unapređivanje organizacije rada i podizanje na viši stepen borbene efikasnosti jedinica, komandi i ustanova, i doprinose stalnom jačanju socijalističkih odnosa u svim komponentama oružanih snaga;

— istraživanja čiji će rezultati biti u funkciji borbe za što bolje moralno-političko stanje u JNA i OS u celini, na osnovama idejno-političkih opredeljenja SKJ;

⁹ Zbog toga je Savet za naučni rad u OS SFRJ, na svojoj XVIII sednici, održanoj decembra 1974. godine, naglasio potrebu fundamentalnih istraživanja socioloških, politikoloških, ekonomskih i psiholoških aspekata savremenog rata i njihovog uticaja na oružanu borbu, i obratno.

¹⁰ Pod pojmom nove programske orijentacije naučno-istraživačkog rada u JNA podrazumevaju se predlozi srednjoročnih planova i programa naučno-istraživačkog rada u oblasti društvenih nauka, ratne veštine i vojne ekonomike, koji su sada predmet razmatranja u nadležnim ustanovama SSNO i u Savetu za naučni rad u OS SFRJ.

— istraživanja koja doprinose naučnom zasnivanju dugoročnih programa materijalnog obezbeđenja ONO i JNA, njihovog kadrovskog i društvenog razvoja;

— istraživanja onih pojava čija je naučna spoznaja bitna za osavremenjavanje vojnog vaspitno-obrazovnog procesa, u smislu sve potpunijeg njegovog fundiranja na marksističkoj naučno-metodološkoj i ideološkoj orijentaciji, odnosno na idejnim opredeljenjima SKJ, za njegovo sve potpunije usklađivanje sa društvenim, tehničko-tehnološkim, psihološkim i medicinsko-biološkim zahtevima vođenja oružane borbe i drugih vidova otpora agresoru u opštenarodnom odbrambenom ratu;

— istraživanja statusnih pitanja vojnih i građanskih lica na službi u JNA i uslova njihovog života i rada.

Ukoliko ove zadatke uporedimo sa novom programskom orijentacijom naučnog rada u JNA, možemo doći do nekoliko značajnih zaključaka, koji ukazuju na njena idejna obeležja, s jedne strane, i na neke zadatke koje je potrebno izvršiti u procesu definitivnog oblikovanja planova i programa, kao i elaboraciji istraživačkih zadataka, s druge strane.

Osnovni zaključak koji se može izvesti iz ove komparacije ukazuje da je predmetna usmerenost naučnog rada iz domena društvenih nauka u JNA u osnovi usklađena sa zadacima i stavovima X kongresa SKJ. Naime, programirana područja istraživanja usmeravaju naučnu aktivnost na istraživanje onih problema čija je naučna spoznaja vrlo važna u daljem razvoju koncepcije opštenarodne odbrane i pripremi oružanih snaga za vođenje opštenarodnog odbrambenog rata. Pored toga, značajno obeležje programske orijentacije je i u tome što je u njoj jasno izražena intencija da se društvene i tehničko-tehnološke pojave od interesa za naučnu spoznaju istražuju na širem komparativnom planu. Broj i struktura istraživačkih predmeta, koji obuhvataju i naše oružane snage i oružane snage naših saveznika i potencijalnih protivnika, to očitó pokazuje.

Ne umanjujući značaj navedenog zaključka, u procesu definitivnog oblikovanja planova i programa naučnog rada i elaboracije istraživačkih zadataka trebalo bi obuhvatiti još neke sadržaje bez čijih se naučnih saznanja ne bi mogli dati celovitiji odgovori na neka veoma značajna pitanja izgradnje JNA i oružanih snaga u celini. Tako na primer, iako su u nekim istraživačkim temama donekle zastupljeni problemi komandovanja, rukovođenja i upravljanja, oni nisu celoviti ni u jednom planu i programu. To se, pre svega, odnosi na sociološke i socijalno-psihološke aspekte tih fenomena. A to su vrlo važna pitanja dalje borbene izgradnje naših jedinica, komandi, štabova i us-

tanova. Na njihov značaj posebno ukazuju poznati stavovi maršala Tita koji su vrlo inspirativni za naučno istraživanje vojne organizacije našeg socijalističkog društva.

Postojećom programskom orijentacijom, takođe, nisu celovitije zahvaćena statusna pitanja vojnih i građanskih lica na službi u JNA i njihov kulturni život, mada su ona često prisutna u našim okvirnim raspravama.¹¹

Ako se pristupi detaljnijoj analizi sadržinskih komponenti programske orijentacije naučnog rada, mogu se uočiti još neka njena obeležja koja ukazuju na izvesne mere koje je potrebno preduzeti u konačnom oblikovanju planova i programâ, odnosno razvijanju i realizaciji istraživačkih projekata.

Poređenjem predloga programâ naučnog rada, može se zapaziti da ima ponavljanja istih istraživačkih zadataka, a neke se, u suštini iste istraživačke teme (doduše u izvesnom stepenu različito formulisane), ponavljaju ili se pak prepliću. Pored toga, nedovoljno je izražena njihova funkcionalna povezanost i komplementarna uloga u naučnom saznanju celine savremenog rata, odnosno opštenarodnog odbrambenog rata, naše vojne organizacije i vojne organizacije naših saveznika i potencijalnih protivnika. To se ne odnosi samo na predmetnu usmerenost istraživačkih zadataka, već i na nivo saznanja koji se želi postići u istraživanju pojedinih problema.

Odnos teorijskih i empirijskih istraživanja takođe privlači pažnju analize. Naime, u programskoj orijentaciji nije u dovoljnoj meri istaknuta njihova međusobna povezanost. Konkretnije, ne vidi se u kojem stepenu teorijska istraživanja služe kao polazna osnova empirijskih istraživanja i obratno. Ukoliko se taj odnos jasnije ne definiše, postoji opasnost da se naučni rad realizuje u vidu suhe teorije, na jednoj strani, i skupova nedovoljno teorijski osmišljenih informacija, na drugoj strani. To bi nesumnjivo umanjilo vrednost naučnog rada i impliciralo određene idejne probleme.

Savremeni rat, oružana borba i vojno organizovanje savremenog društva, vrlo su složeni socijalni fenomeni. Težnja da se njihova kompleksnost naučno spozna izražena je u širokom dijapazonu istraživačkih tema. Ta kompleksnost implicira međuzavisnost mnoštva socijalnih, psiholoških, tehničkih, tehnoloških i drugih činilaca. A osnovni zadatak nauke i jeste da spozna strukturu njenih determinističkih odnosa, da objasni ulogu raznovrsnih činilaca u kontekstu te celine i da

¹¹ U okviru istraživanja stručnog i naučnog kadra u oblasti društvenih nauka u JNA, koje je Centar za studije i istraživanja Političke uprave izvršio u 1975. godini, uprave i komande su predložile mnoštvo tema iz ove oblasti.

dâ odgovor na pitanje: *šta postojeće činjenice stvarnosti jesu i šta mogu biti sa stanovišta odbrane interesa radničke klase u eventualnom opštenarodnom odbrambenom ratu?*

Međutim, ukoliko se neki aspekt složene stvarnosti savremenog rata, oružane borbe i vojnog organizovanja društva izdvoji iz realne celine u kojoj postoji i počne se nezavisno proučavati, postoji opasnost da se njegova uloga preuveliča i on počne objašnjavati na njemu immanentan način. Rezultati takvih istraživanja se ispoljavaju u nenaučnim ili nedovoljno naučnim saznanjima o pojavama koje su predmet istraživanja.

Ne bi bilo dobro kad bi se, na primer, tehničko-tehnološki aspekti oružane borbe i vojne delatnosti uopšte istraživali nezavisno od njihovih socijalnih i psiholoških implikacija. Jer, vojna tehnika i tehnologija imaju direktan uticaj na međuljudske odnose, na odlučivanje, komandovanje, moralno-političko stanje i druge socijalne i socijalno-psihološke aspekte vojne organizacije i oružane borbe. Štaviše, njihova uloga u savremenom ratu, u oružanoj borbi i vojnom organizovanju društva, ne može se naučno spoznati iz njih samih i nezavisno od društvenih i psiholoških činilaca. Takođe, ne bi bilo dobro ako bi se sociološki, politikološki i psihološki fenomeni istraživali nezavisno od tehničko-tehnoloških obeležja vojne delatnosti. I jedno i drugo bi vodilo jednostranim saznanjima pojava koje čine programsku orijentaciju naučnog rada. Da bi se izbegle takve jednostranosti, *nužno je da se favorizuje interdisciplinarni pristup u realizaciji istraživačkih projekata.*

Navedena strukturalna obeležja srednjoročne programske orijentacije naučnog rada ukazuju na potrebu još intenzivnije saradnje svih subjekata naučne delatnosti radi što koherentnijeg uobličavanja njegovih planova i programâ. U tom pravcu je usmerena i aktivnost Saveta za naučni rad u oružanim snagama SFRJ. Na taj način će se naučna aktivnost još potpunije uskladiti sa idejnom orijentacijom koja proizilazi iz odluka i stavova X kongresa SKJ. I ne samo to, potrebno je, naime, da se izvršioci istraživanja stalno konsultuju i da razmenjuju informacije o saznanjima koja stižu u pojedinim fazama istraživanja, što će pozitivno uticati na stvaranje potpunijih saznanja o pojedinim pojavama u okviru celine istraživanja.

METODOLOŠKA PITANJA ISTRAŽIVANJA

Drugi aspekt naučnog rada koji je presudan za njegovu idejnu usmerenost jeste metodologija istraživanja. Dosadašnji rezultati pokazuju da pozitivistička primena tehničkih metoda, sirovi empirizam

i shematizam, nisu uhvatili korena u našim istraživanjima.¹² Međutim, ako se pogleda jedan broj radova iz proteklog perioda, onda se može zapaziti da njih karakteriše više funkcionalno nego uzročno objašnjenje pojava koje su predmet njihovog tretmana. Ovakav nivo naučnog objašnjenja verovatno je rezultirao iz težnji naučnih radnika da rezultati njihovog rada budu u što potpunijoj funkciji borbene izgradnje armije, s jedne strane, i nedovoljnog poznavanja marksističke metodologije, s druge strane.

Visoke saznanje aspiracije novom programskom orijentacijom predviđenog naučnog rada izuzetno naglašavaju značaj izvanrednog poznavanja marksističke metodologije. Naime, osnovni njegov cilj je da se dođe do što pouzdanijih saznanja o eventualnom ratu i raznovrsnim obeležjima oružane borbe u njegovom kontekstu, dakle o fenomenima koji još u realnosti ne postoje. Sledstveno tome, nama su potrebna ne samo saznanja o postojećem već i o onome što će biti, a što je vrlo značajno za pripremu i vođenje eventualnog rata. Prema tome, nivo saznanja treba da bude naučno predviđanje. A predviđati se može jedino na osnovu vrlo korektnе naučne spoznaje društvenih i tehničko-tehnoloških obeležja dosadašnjih ratova, oružanih borbi i raznovrsnih obeležja vojnog organizovanja. Otuda je jedan od prioriteta preduslova za uspešnu realizaciju programske orijentacije naučnog istraživanja vrlo solidna marksistička metodološka kultura istraživača, temeljno poznavanje i opšteg metoda naučne eksplikacije i posebnih metoda i tehnika istraživanja. U tom kontekstu još više dobijaju na značaju izučavanje metodologije naučnog istraživanja u vojnim školama, a posebno u visokim školama drugog i trećeg stepena (komandno-štabne akademije, VVPŠ, Škola narodne odbrane i dr.), kao i razmena iskustava iz istraživačke prakse između armijskih naučnih institucija i naučnih institucija u društvu.

Međutim, borba za viši stepen metodološke kulture, i istraživača i svih učesnika naučne delatnosti, usko je povezana sa prevladavanjem izvesnih dilema o načinu korišćenja posebnih metoda i tehnika naučnog rada. Naime, između empiričara, s jedne i teoretičara s druge strane, ponekad se vode diskusije o tome ko i kako istražuje, koje metode u naučnom radu upotrebljava. Teoretičari obično prigovaraju empiričarima što koriste pozitivističke tehnike, dok empiričari prigovaraju teoretičarima da se oni bave jalovom spekulacijom. Prevazilaženje ovih dilema je potencirano i činjenicom što je i

¹² Naučnoistraživački rad u našoj zemlji bio je izvesno vreme, istina, jednim svojim delom, pod uticajem pozitivističke metodologije Zapada. S tim u vezi SKJ je, pored ostalog, istakao potrebu uporne i odlučne borbe protiv nekritičnog prihvatanja teorijsko-metodoloških uzora buržoaski orijentisane nauke.

X kongres SKJ zauzeo jasan stav o odnosu marksističke, s jedne, i buržoaske i dogmatske metodološke orijentacije, s druge strane. Stoga je potreba većeg *idejnog jedinstva* o tom pitanju višestruko značajna i za empirijska i za teorijska istraživanja.

Ne upuštajući se u celovito razmatranje metodoloških pitanja naučnog rada, potrebno je u interesu postizanja toga jedinstva ukazati na neka suštinska pitanja toga odnosa.

Ako isključimo iz razmatranja opštu metodu (metodu naučne eksplikacije) i govorimo o posebnim metodama i tehnikama istraživanja, onda možemo reći da ove poslednje nisu a priori ni marksističke niti pozitivističke. Apsurdno je, na primer, govoriti o komparativnom metodu, analizi sadržaja, intervjuu, testovima, skalama itd, kao pozitivističkim, odnosno buržoaskim tehnikama i metodama istraživanja, nezavisno od toga što su se mnoge od njih razvile u okrilju pozitivistički orijentisane nauke. Sasvim je drugo pitanje kako se te tehnike i posebne metode upotrebljavaju. One se, naime, mogu upotrebljavati na pozitivistički i marksistički način, što zavisi od generalne teorijsko-metodološke orijentacije. Stoga smisao stava X kongresa SKJ — *da se borimo protiv nekritičkog preuzimanja teorijsko-metodoloških uzora buržoaski orijentisane nauke* — nije u odbacivanju svega onoga dragocenog što je naučna metodologija dala, već u kritičkom korišćenju, tj. prevladavanju jednostranosti pozitivističke metodologije uz pomoć dijalektičko-materijalističke teorije spoznaje. Jer, dijalektički materijalizam, i marksizam u celosti, niti su nastali nezavisno od rezultata buržoaske nauke niti se pak nezavisno od nje mogu razvijati. Taj odnos marksistički orijentisane nauke prema buržoaskoj briljantno je izrazio Lenjin u svom delu »Materijalizam i empiriokriticizam«, kritikujući ruske mahiste. Govoreći o buržoaskim naučnicima i odnosu marksiste prema rezultatima njihovog rada, Lenjin kaže:

»Nijednome od tih profesora, koji su sposobni da daju radove od najveće vrijednosti u specijalnim oblastima kemije, historije, fizike ne smije se vjerovati ni jedna jedina riječ čim se radi o filozofiji. Zašto? Iz istog razloga iz koga se ne smije vjerovati ni jedna jedina riječ nijednom profesoru političke ekonomije — koji je sposoban da daje radove od najveće vrijednosti u oblasti faktičkih, specijalnih ispitivanja — čim se radi o općoj teoriji političke ekonomije. Jer, u suvremenom društvu ta nauka je isto tako partijska kao i gnoseologija. Uzeti u cjelini, profesori — ekonomisti nisu ništa drugo do učene sluge klase kapitalista, a profesori filozofije — učene sluge teologa.

I tamo i ovdje zadatak marksista je u tome da umiju usvojiti i preraditi sve ono što su postigle ove »sluge« (vi ne možete, na prim-

jer, učiniti nijedan korak u oblasti proučavanja novih ekonomskih pojava a da se ne koristite radovima tih slugu), i da umiju odvojiti njihovu reakcionarnu tendenciju, da umiju provoditi svoju liniju i boriti se protiv čitave linije nama neprijateljskih snaga i klasa«. ¹³

Prema tome, ono čime se buržoaski orijentisana nauka bitno diferencira od marksističke jeste njena reakcionarna društveno-klasna tendencija, izražena u opštoj teoriji koja je ujedno i generalna metoda naučnog objašnjenja. Takva njena orijentacija je presudna u objašnjenju posebnim metodama i tehnikama prikupljenog i opisanog činjeničkog materijala. Međutim, nije zadatak marksističkog orijentisanog istraživanja da a priori odbaci rezultate pozitivistički usmerene nauke ili da tu nauku ignoriše u celosti. Njegov zadatak je u tome da iskoristi prikupljeni činjenični materijal, da prihvati zrna istine, da preuzme »racionalno jezgro« tih istraživanja i da, odbacujući njegovo objašnjenje, izvrši istorijsko-materijalističku reinterpretaciju tog činjeničkog materijala.

To je potrebno istaći naročito zbog toga što je veći broj istraživanja, prema postojećim predlozima programâ naučnog rada, planiran da se izvrši u vidu studija i drugih oblika sintetizovanja već postojećih empirijskih podataka o obeležjima savremenog rata, oblicima vojnog organizovanja savremenog društva, tehničko-tehnološkim, socijalnim i psihološkim obeležjima i imperativima oružane borbe, itd. U tom procesu je svakako nužno izvršiti rigoroznu i naučno-metodološki korektnu kritiku izvora i, objašnjavajući guste spletove marksistički relevantnih činjenica, dati odgovore na pitanje šta postojeće činjenice o problemu koji se istražuje jesu, šta znače i šta mogu biti sa stanovišta odbrane našeg socijalističkog samoupravnog društva.

Takva istraživanja, koja se nastavljaju na već postojeće rezultate istraživanja, na njihov uspešno prikupljeni i opisan fond činjeničkog materijala, imaju visoku naučnu vrednost. Uostalom, mnoga kapitalna dela marksističke nauke nastala su korišćenjem metoda dijalektičko-materijalističke, odnosno istorijsko-materijalističke reinterpretacije već postojećeg, posebnim metodama prikupljenog empirijskog materijala. ¹⁴

S druge strane, u empirijskim istraživanjima nužno je koristiti posebne metode i tehnike koje su se razvile u pozitivistički orijentisanoj nauci i koje su već potvrdile svoje naučno-saznajne vrednosti.

¹³ Lenjin: Materijalizam i empiriokriticizam, Kultura, Zagreb 1948, str. 341.

¹⁴ Na primer, Engelsova dela »Poreklo porodice, privatne svojine i države«, »Dijalektika prirode«, Lenjinov »Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma«, i druga.

Pri tome je, svakako, potrebno da se odbaci onaj njihov način korišćenja (pozitivistički) koji implicira shematizam, tehnicizam i rigorozni formalizam. A to se može postići solidnim marksističkim teorijskim fundiranjem celog istraživanja i njemu odgovarajućim objašnjenjem prikupljenog, opisanog i klasificiranog činjeničkog materijala. Štaviše, postojeće posebne metode i tehnike naučnog istraživanja mogu postati znatno delotvornije u okviru marksističkog nego što su to sada u okviru funkcionalističkog mišljenja.

Dakle, postojeća metodološka dilema ne može se prevladati naučnim radom čiji su rezultati izraženi u jalovoj teorijskoj spekulaciji, s jedne strane, i golim empirijskim podacima koji malo govore o celini društvenih pojava, s druge strane. Ona može biti prevladana jedino onim teorijskim naučnim ostvarenjima koja su bazirana na gustom spletu relevantnih činjenica o pojavama koje se istražuju i empirijskim istraživanjima koja su solidno teorijski fundirana. Jer »činjenice su ipak kao mesec: one dobijaju svetlost, a time i značenje, iz spoljašnjeg izvora. One ne govore same za sebe, već samo odgovaraju kao deo razmene pitanja i odgovora«.¹⁵

Naravno, i za jedan i za drugi oblik naučne delatnosti nužno je da naučni radnici poseduju visoka znanja dijalektičko-materijalističke gnoseologije i metodologije.

Realizacija srednjoročnih programâ naučno istraživačkog rada u JNA izuzetno je značajan i odgovoran zadatak koji stoji pred naučnim radnicima, naučnim institucijama i jedinicama. U tom procesu komunisti, organizacije i forumi Saveza komunista treba da, u skladu sa odlukama i stavovima Desetog kongresa SKJ, ostvaruju presudan uticaj na socijalističku idejnu usmerenost društvenih istraživanja. Jer, da naglasimo, jedino na marksizmu utemeljena istraživanja mogu davati rezultate koji su u visokom stepenu u funkciji dalje borbene izgradnje i produbljavanja revolucionarnog karaktera JNA. A takva uloga Saveza komunista proističe iz njenog stvaralačkog revolucionarnog bića i istorijske odgovornosti za stalno jačanje naše Armije kao oružane s le radničke klase i svih naroda i narodnosti socijalističke Jugoslavije.

¹⁵ Kaspar D. Negel: Teorije o društvu, V. Karadžić, Beograd 1969, str. 10.